

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

УДК 811.111`06`28(214): (038)

[https://doi.org/10.18524/2307-4604.2021.2\(47\).245920](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2021.2(47).245920)

МОВНА СИТУАЦІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ІНДІЇ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПЕРІОД

Битко Н. С.

кандидат філологічних наук, доцент
Міжнародний університет бізнесу і права
ORCID 0000-0003-2545-0289

Ця стаття являє собою заключну частину дослідження, спрямованого на виявлення особливостей мовної ситуації, як фактора розвитку англомовної лексики в Індії. Безпосереднім предметом вивчення служить мовна ситуація в постколоніальний період, з моменту здобуття незалежності по теперішній час. У центрі уваги знаходиться англомовна складова мовної ситуації, що зазнала найбільш активних трансформаційних процесів. Дослідження кількісних, якісних і оцінних параметрів всіх складових мовної ситуації в Індії не виявило істотних трансформацій в положенні автохтонних мов. Функціональні зміни стосуються переважно мов, які отримали офіційний статус. Відносно англійської мови виявлено трансформації за всіма параметрами. За кількісним параметром спостерігається зростання демографічного показника: більшість населення володіють мовою на достатньому для розуміння рівні. Якісний параметр характеризується рисами як екзогlossenості, так і ендогlossenості. Важливою особливістю в цій ситуації є диглосія, при якій англійська мова освоюється переважно через систему освіти і комунікацію в адміністративній, юридичній, економічній та інших сферах. Як наслідок, зміни за оцінним параметром проявляються у визнанні англійської мови невід'ємною складовою мовної ситуації і присвоєння їй конституційного статусу. Трансформації положення англійської мови в складній системі мовної ситуації в Індії і пов'язані з цим процеси розвитку місцевого варіанту вимагають невідкладного відгуку з боку лексикографів.

Ключові слова: мовна ситуація в Індії; кількісні, якісні й оцінні параметри; колоніальний період; лексикиграфія.

LINGUISTIC SITUATION AS THE DEVELOPMENT FACTOR OF THE ENGLISH LANGUAGE LEXICOGRAPHY IN INDIA: POST-COLONIAL PERIOD

Bytko N. S.

candidate of philological sciences, associate professor
International University of Business and Law

This paper investigates language situation (LS) of the post-colonial India in comparison with the pre-colonial and colonial ones. Special attention is paid to the process and the results of the English language incorporation into this situation. Application of the socio-linguistic methodology aimed at the elucidation of quantitative, qualitative, and evaluative parameters of the LS revealed that local languages maintained their traditional positions while English showed changes in every parameter. By quantitative parameter, substantial demographic changes, mainly the determinant increase of the English language users, are observed. English is used not only by the British and citizens of other English speaking countries residing in India but also by the speakers of local languages. The latter group acquires English for multiple reasons both economic, social, and political. Currently, a

substantial part of the population in India claims to have a sufficient level of English that entails qualitative changes in the LS. By the qualitative parameter, the LS is characterized by both exo- and endoglossic features and varies substantially depending on the geographical, political and social factors. The key attribute of the LS is diglossia. In this diglossic situation the level of the English language competence and the spheres it is used in correlate with the way the language is acquired. In India, the majority of the population acquires English through the system of education and it is mostly used in administrative, juridical, and business spheres. By the evaluative parameter, positions of English have been growing stronger since 1950 when it got constitutional status and particularly since 1963 amendment adoption that allowed English to be used indefinitely until legislation changes. Thus, English has become a notable component of the LS of the country. The changes in the language situation in the post-colonial period lead to the development of the local variety, Indian English, that is awaiting its comprehensive lexicographic description.

Key words: *language situation in India, quantitative, qualitative and evaluative parameters, post-colonial period, lexicographic representation.*

Вступ. Ця публікація завершує цикл статей, в яких розглядаються історичні трансформації мовної ситуації в Індії в період з XV по XXI століття – час становлення і розвитку англійської лексикографії. Закономірно, що основний акцент робиться на одній з мов, які формують мовну ситуацію – англійській. Нагадаємо, що в першій роботі (Битко, 2019) циклу розглядалися особливості мовної ситуації в Індії в добританській період, з XV по XVII століття; друга (Битко, 2021) була спрямована на виявлення специфіки включення в мовну ситуацію англійського компонента і зміна його місця і ролі в мовній ситуації в колоніальний період, з XVII до середини XX століття.

У цій статті **предметом** аналізу стає сучасна мовна ситуація в Індії (з моменту здобуття незалежності по теперішній час), при цьому англійська мова залишається в центрі уваги.

З **методологічної точки зору** дослідження мовної ситуації передбачає виявлення її кількісних, якісних і оцінних параметрів.

Відповідно, **об'єктом** даної роботи є сучасна мовна ситуація в Індії, **предметом** – кількісні, якісні і оцінні параметри мовної ситуації, перш за все, з точки зору місця і ролі в ній англійської мови.

Використання діахронному підходу і детальний розгляд трансформації компонентів мовної ситуації на індійському субконтиненті в рамках одного дослідження обумовлено необхідністю виявлення сутнісних характеристик нерідких варіантів англійської мови, перш за все інституалізованих варіантів, як складових глобальної англійської мови з точки зору перспектив їх лексикографічного опису.

Результати та обговорення. Проведене дослідження переконливо демонструє, що мовна ситуація в Індії в період, що спостережується, не зазнає кардинальних змін, але всередині цієї ситуації відбуваються активні трансформаційні процеси.

За кількісним параметром мовна ситуація залишилася багатомовною; за демографічною та комунікативною потужностями – різнопотужною, багатополісною; за комунікативною потужністю – дисгармонійною; за функціональною складовою – полікомпонентною. За якісним параметром мовна

ситуація також не зазнала сутнісних змін: вона залишилася гетерогенною, гетероморфною, нерівноважною. За оцінним параметром відзначається істотне зростання престижності англійської мови, що закономірно призводить до збільшення обсягу виконуваних нею функцій. З суто лінгвістичної точки зору має місце природний процес розвитку як мов корінного населення, так і англійської мови в Індії.

Трансформаційні мовні процеси корелюють з політичним, культурно-історичним, економічним розвитком країни, при цьому трансформації зачіпають насамперед англійську мову в плані того, яке місце вона займає в мовній ситуації як кількісно, так і якісно, а також в її співвідношенні з автохтонами.

Кількісний параметр

У досліджуваному періоді зберігається мовне різноманіття, історично притаманне регіону¹; автохтонні мови, в цілому, зберігають свою демографічну потужність, в той час як англійська мова явно нарощує її; при збільшенні комунікативної потужності англійської мови спостерігається скорочення обсягу використання корінних мов в цілій низці функцій і комунікативних сфер.

Ідіоми – компоненти мовної ситуації

Надати точні цифрові дані по ідіомам, що функціонують в досліджуваному регіоні, не представляється можливим, по-перше, через те, що й досі зберігаються дискусії навколо віднесення того чи іншого мовного явища до мови/діалекту/варіанту, і по-друге, через відсутність уніфікованої методики підрахунку кількості таких мовних форм в конкретному регіоні (в нашому випадку, на Індійському субконтиненті).

Так, згідно з першим фундаментальним описом мов Індії, що тривав близько тридцяти років (1889-1928) і був запроваджений Джорджем Абрахамом Грірсоном² ще в колоніальний період, на території країни функціонувало 179 мов і 544 діалекти³ (Grierson, 1927: 27).

Перший проведений після здобуття незалежності перепис населення 1951 року наводить дані вже про 845 мов (включаючи діалекти), поширених на території країни, причому, шістьдесят з цих мов мали більш 100,000 носіїв (див. Census of India; Mahapatra, 1990: 1-3).

Через 10 років, в 1961 року, в звітах з перепису населення в Індії вказується 1,650 мов.

В результаті зміни методики підрахунку мов, згідно з якою припинились враховуватися мови, число носіїв яких менше 10,000, в переписах 1971 і 1981 років число позначених мов зменшало. Подальші трансформації соціально-лінгвістичних методик по визначенню мов і ідіом призвели до того, що в даних

¹ Різноманіття мовних форм, поширених в досліджуваному регіоні, відзначали ще арабські вчені, зокрема Аль-Біруні (Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad Al-biruni, XI століття), Амір Хосров Дехлеві (Abul Hasan Yamin ud-Din Amir Khusrau, XIV століття), Абу ль-Фадль Алламі (Abu'l-Fazl ibn Mubarak, XVI століття) (Grierson, 1927: 1-2).

² У своїй роботі *Linguistic Survey* Дж. А. Грірсон не тільки вказував на складність виокремлення діалектів серед різноманіття мовних форм, що функціонують на території Індостану, а й описував багато ідіом на граматичному рівні. (Grierson, 1927: 22).

³ Дослідження не охоплює Мадраське президентство, Бірму, князівства Хайдарабад і Майсур, що потенційно збільшує можливу кількість мов і діалектів.

перепису 1991 року наводяться цифри, непорівнянні з попередніми показниками: 1,576 мов з окремими граматичними структурами (rationalized languages) і 1,796 мовних різновидів ідіомів (other mother-tongues)⁴ (Census of India; Jain, 2003: 47; Lange, 2012: 53).

У 2010 році комплексне соціально-лінгвістичне дослідження *People's Linguistic Survey of India*, спрямоване на виявлення мовного різноманіття Індії, довело, що в даному регіоні функціонує 780 зареєстрованих мов (registered languages) і ще близько ста незареєстрованих ідіомів потребують більш детального вивчення (un-registered languages). До списку зареєстрованих мов були включені класичні мови, мови міноритарних груп, мови кочівників, офіційні мови, мови діаспори та мови, що не входять в офіційний список (*People's Linguistic Survey of India*).

Дані сучасної електронної енциклопедії *Enthnologue: Languages of the World* істотно відрізняються від наведених вище. Згідно *Enthnologue*, число мовних форм, поширених на території Індостану, дорівнює 462, включаючи 14 вимерлих. З них 420 є корінними, а 28 мов прийшли ззовні. Шістдесят чотири мови відносяться до інституціалізованих (institutional), 126 – до тих, що розвиваються, 190 – до потужних, 55 – до тих, що знаходяться під загрозою, 13 – до вимираючих (*Enthnologue*; див. також Driem, 2007).

Крім того, *Enthnologue* наводить цифри і по так званим мовам іммігрантів. До них відноситься арабська мова, перська, пушту, а також вірменська, китайська, уйгурська, бурушаська і ін. (*Enthnologue*).

Демографічна потужність ідіомів

Найважливішою складовою кількісного параметра мовної ситуації в країні є показник демографічної потужності ідіомів.

Статистичні дослідження, проведені в 2001 році і спрямовані на підрахунок демографічних показників, тобто кількості жителів країни, які володіють тими чи іншими ідіомами в якості перших мов, свідчать про те, що кордон в мільйон жителів переступили наступні мови: хінді (в якості першої рідної мови) використовують 422,048,642 жителів країни; ассамську – 13,168,484; бенгальську – 83,369,769; бодо – 1,350,478; догрі – 2,282,589; гуджараті – 46,091,617; каннада – 37,942,011; кашмірі – 5,527,698; конкані – 2,489,015; майтхілі – 12,179,122; малаялам – 33,066,392; маніпурі (за винятком декількох регіонів штату Маніпур) – 1,466,705; маратхі – 71,936,894; непальську – 2,871,749; орія – 33,017,446; панджабі – 29,102,477; сантал – 6,469,600; сіндхі – 2,535,48; тамільську – 60,793,814; телугу – 74,002,856; урду – 51,536,111. Понад мільйон носіїв налічують також бхілі – 9,582,957; гонді – 2,713,790; хо – 1,042,724; курукх – 1,751,489; кхандеші – 2,075,258; кхасі – 1,128,578; мундарі – 1,061,352; тулу – 1,722,768 (*Census of India, 2001*).

⁴ Як зазначає Масіка К., весь індоарійський ареал (за винятком сингальської мови) складається з колосального діалектного континууму. Мова в усіх селах від Ассама до Афганістану трохи відрізняється від мови сусіднього населеного пункту без втрати розуміння. Сумарно відмінності значні; проте проведення кордонів між діалектами, тим більше мовами, представляє складність (Masica, 1993: 25).

Близько 90 мов налічують від 10,000 (наприклад, сімте – 10,225; ком – 14,673; нокте – 32,957 і т.д.) до 1,000,000 (куї – 916,222; кокборок – 761,964; мізо – 764,756 і т.д.) носіїв.

Решта мов та діалектів Індії нараховують менш, ніж 10,000 носіїв, але кількість цих ідіомів значно перевищує кількість мов, що мають високий демографічний показник.

Офіційний статус, закріплений Конституцією Індії, отримали широко поширені мови, що мають найбільшу кількість носіїв, і, відповідно, особливу комунікативну значущість в країні.

Першою офіційною мовою країни, згідно з Конституцією (частина XVII), яка була прийнята Установчими зборами 26 листопада 1949 і набула чинності 26 січня 1950 є хінді в писемності девангарі. Крім хінді, перелік офіційних мов (scheduled languages), визнаних в країні згідно з Конституцією, включає в себе наступні ідіоми: ассамську, бенгальську, бодо, догрі, гуджараті, каннада, кашмірі, конкані, майтхілі, малаялам, маніпурі, маратхі, непальську, орія, панджабі, санскрит, сантал, сіндхі, тамільську, телугу, урду.

У Конституції зазначалося, що англійська мова стверджувалася для використання в якості офіційної мови протягом наступних п'ятнадцяти років (Стаття 343). Однак соціально-політичні та демографічні чинники призвели до того, що в 1963 році був прийнятий акт (Official Language Act № 19), згідно з яким, використання англійської мови в країні визнавалося необмеженим в часі. У 1967 році це рішення було внесено до конституції в якості поправки⁵ (The Constitution of India).

В цілому, автохтонні мови Індії, за даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, поширені серед 1,324,171,354 жителів країни (UN). Для 95% населення і більшості штатів (за винятком штатів і союзних територій Аруначал-Прадеш, Дадра і Нагар-Хавелі, Маніпур, Мегхалая, Мізорам, Нагаланд, Сіккім), згідно з офіційними даними (див., наприклад, Census of India 1981, Mahapatra, 1990: 2), побутовим ідіомом є одна з мов, що перелічена в Конституції країни (scheduled languages). Однак це не применшує лінгвістичної різноманітності Індії, в кожному зі штатів якої поширено від декількох до 90 мов, як, наприклад, в штаті Аруначал-Прадеш.

У досліджуваній період значуще місце в мовній ситуації Індії, якщо говорити про демографічну потужності ідіомів, займає англійська мова. Хоча першою (рідною) мовою її називають лише 226,449 жителів країни (Census of India, 2001), другою рідною її вважають вже 86,125,221, а третьою засвоєною мовою – 38,993,066 жителів. Більш того, 125 мільйонів володіють англійською мовою на достатньому для розуміння рівні, а деякі знання в області⁶ англійської

⁵ Детально різні аспекти дискусії розглянуті нижче.

⁶ У країні в даний момент існує понад 100,000 початкових навчальних закладів, що пропонують освіту англійською (English medium schools). Центральний уряд підтримує мережу шкіл (понад 1,200 в Індії і три за кордоном) для дітей співробітників (Kendriya Vidyalayas), в яких викладання всіх дисциплін за винятком хінді і соціальних наук ведеться англійською мовою (Chaudhary, 2002: 50).

мови мають понад мільярд жителів Індії (див. дані Bragg, 2003: 264; D'Souza, 1997; Kachru, 2005: 15; Kamdar, 2007: 4; Sedlatschek, 2009: 2; McArthur, 2003; Ramaiah, 1988: xii).

У відсотковому співвідношенні, як вказують наведені вище дослідження, англійською мовою на високому рівні володіє до 30% жителів Індії; з них 3-5% використовують англійську мову також і в побутовій комунікації, в тому числі в сім'ї; 99% користувачів англійської мови в Індії освоюють її в якості другої мови в ситуації білінгвізму (див. також Mahapatra, 1990: 7; Hohenthal, 2005), оскільки викладання англійської мови в більшості шкіл країни починається з початкового ступеня.

Комунікативна потужність ідіомів

Дослідження (см. вище) показують, що повсюдно і англійська, і автохтонні мови обслуговують як усну, так і письмову комунікацію, охоплюючи всі соціальні сфери: освіту, бізнес, комерцію, адміністрацію, індустрію, юриспруденцію, законодавчу базу, мас медіа, політику, науку, технології, торгівлю і т.д. При цьому вибір однієї з місцевих мов або одного з варіантів англійської мови в Індії для здійснення комунікації залежить, за спостереженнями МакАртура, від соціальних показників комунікантів – їх етнічної, соціально-релігійної та соціально-економічної приналежності (McArthur, 2003: 317). Так, наприклад, для середнього класу в цілому характерно використання автохтонних мов як в письмовій, так і в усній комунікації при різних показниках в різних штатах. У той же час високоосвічена частина суспільства, так звана еліта, віддає перевагу англомовній комунікації в усіх комунікативних сферах і в усіх регіонах країни (Sailaja, 2009: viii; Lambert, 2014: 113).

На особливу увагу заслуговують особливості співвідношення місцевих мов і англійської мови в рамках комунікативного параметра мовної ситуації, які можна спостерігати в різних областях.

Так, маючи багатющу безперервну літературну традицію на корінних мовах, таких як санскрит, пракрит, палі, бенгальська, гуджараті, хінді, каннада, кашмірі, малаялам, орія, панджабі, тамільська, телугу, урду, сіндхі і багатьох інших, Індія займає третє місце в світі (після США і Великобританії) з видання книг англійською мовою, що говорить про формування нової культурної традиції – південно-азіатської англомовної літературної традиції (Kachru, 1994: 528; Hohenthal, 2005).

Тираж щоденних друкованих видань англійською мовою становить близько 4 мільйонів, що в десять разів менше, ніж тираж друкованих видань на автохтонних мовах. Однак, на відміну від видань на місцевих мовах (близько 6 тисяч видань, що випускаються на 100 автохтонних мовах), поширення яких багато в чому обмежується певним регіоном, англомовні видання мають пан-індійський характер.

Аналогічна ситуація спостерігається і в області теле-, кіно- і радіо виробництва англійською та місцевими мовами (Chaudhary, 2002: 50). При тому, що радіомовлення в країні здійснюється, крім англійської, на 146 корінних мовах

і діалектах, в кінематографі використовується лише близько 15 автохтонних мов. Поширюється продукція на автохтонних мовах переважно на тих територіях, на яких переважає використання цих мов.

В останні десятиліття особливу роль в глобальній комунікації відіграє мова всесвітньої мережі. В Індії в цій сфері англійська мова займає лідируючу позицію, однак політика держави⁷, спрямована на надання електронної інформації мешканцям не тільки міських, але і сільських регіонів, обумовлює залучення місцевих мов в цю область комунікації. Незважаючи на те, що в даний час з цією метою використовуються лише деякі мови з тих, що мають конституційний статус і, відповідно, більш широке поширення, мовне різноманіття у всіх областях застосування комп'ютерних технологій в Індії буде збільшуватися. Ця тенденція пов'язана з тим, що, згідно з останніми дослідженнями KPMG і Google 2017 (A Study by KPMG in India and Google), половина носіїв восьми основних корінних мов (хінді, бенгальської, телугу, маратхі, тамільської, гуджараті, каннаді, малаялам, які є об'єктом дослідження) вважають за краще отримувати електронну інформацію рідною мовою. Відповідно, очікувалося, що через п'ять років кількість користувачів, які отримують електронну інформацію на місцевих мовах (Indian language Internet users), зросте на 18%.

В контексті процесів, що відбуваються, англійська мова отримує все більш широке поширення серед молодого покоління в усіх комунікативних сферах, як мова, що позбавлена етнічної та регіональної специфіки та полегшує комунікацію між північною (хінді орієнтованою) та південною (дравідською) Індією (Parhi, 2008: 5; Chaudhary, 2002: 40).

Якісний, оцінний і функціональний параметри

Якісно мовна ситуація в Індії залишається багатомовною, гетерогенною і гетероморфною; дисгармонійною і нерівноважною. Вона також характеризується наявністю декількох домінуючих ідіом, включаючи англійську мову, що виконують функції металека. Такий стан не дозволяє віднести дану мовну ситуацію ні до ендоглосного, ні до екzogлосного типу.

Поряд зі змінами в демографічній і з формуванням особливостей комунікативної складових мовної ситуації проходять активні соціально-політичні процеси, спрямовані на врегулювання її функціональних параметрів, що відображає пертурбації оцінного аспекту мовної ситуації.

Обговорення функціональних складових мовної ситуації почалося в дебатах Індійського національного конгресу – першої нерелігійної, по суті, парламентської громадської організації, створеної в грудні 1885 року⁸. Об'єднавши в боротьбі за суверенітет країни 15 мільйонів членів і 70 мільйонів

⁷ Згідно з дослідженням, інвестиції держави, спрямовані на впровадження цифрової грамотності в сільській місцевості, повинні були скласти в 2019 році 351 мільйон доларів (A Study by KPMG in India and Google).

⁸ Створенню Конгресу сприяли ліберальні погляди генерал-губернатора Індії лорда Джорджа Ріпона (George Ripon) і його закликати провести політичне перетворення країни.

учасників⁹, Конгрес підняв на загальнодержавному рівні питання про мову, яка буде виконувати функцію державної. На цю позицію було запропоновано санскрит (як мову і символ древнього індійського знання), хінді (як мову представників вищого класу), групу ідіомів хіндустані (як розмовну форму хінді, що обслуговує середній і нижчий клас; об'єднуючу ланку для індусів і мусульман) і англійську (як мову адміністрації та управлінського апарату) (Sailaja, 2009: 111).

Однак серйозна опозиція по відношенню і до хінді, і до хіндустані на півдні країни і в штаті Бенгалія, розуміння комунікативної неспроможності санскриту, сприйняття, в деякій мірі, англійської мови як мови колонізаторів призвели до ситуації, при якій жодна з мов не була названа офіційною до 1950 року, поки Індія була під управлінням Центральної Законодавчої Асамблеї. Обговорення мовного питання в Державній Раді показало, що і сам уряд Індії тяжіл до двох мов: хінді і англійської на офіційному рівні. В результаті, використавши своє право вирішального голосу, президент Ради Раджендра Прасад зробив вибір на користь хінді. Англійська мова, як ми вже відзначали, була визнана офіційною для використання в ситуаціях, в яких вона була задіяна раніше до набуття незалежності.

На цьому обговорення функціональних складових мовної ситуації в Індії не припинилося. Більш того, дискусії, що стосувалися використання офіційних мов в державній системі, продовжилися кілька десятиліть і зажадали роботи численних комісій, комітетів і конференцій. Особлива увага приділялася стану в країні і функціям англійської мови¹⁰ в тому числі і в галузі освіти.

Одна з перших комісій 1948 року по університетській освіті (The University Education Commission, відома як Radhakrishnan¹¹ Commission) висунула рекомендації, що відображають, в цілому, погляд освіченої частини індійського суспільства на процес освіти і включеність в нього національних мов, в тому числі англійської. Комісія дала наступні рекомендації: (1) федеральна мова повинна збагачуватися за допомогою асиміляції слів з різних джерел і використовувати лексичні одиниці, що вже існують в мовах Індії; (2) інтернаціональна технічна і наукова термінологія повинна використовуватися, запозичені слова повинні бути належним чином асимільовані; (3) англійська мова повинна бути замінена однією з мов, що поширені в Індії, в ролі засобу здобуття вищої освіти; проте такою мовою не може стати санскрит в силу його складності (on account of vital difficulties); (4) студенти, які отримують середню

⁹ Членами Конгресу були політичні діячі Махатма Ганді і Джавахарлал Неру, політик і генерал-губернатор Пакистану Мухаммад Алі Джинна, активісти Субхас Чандра Бос і Бхагат Сінгх, поети і письменники Рабіндранат Тагор, Аллама Мухаммад Ікбал, Джош Маліхабаді, Сарат Чандра Чаттопадхай і т.д., представниці феміністичного руху Сароджині Найдю, Бегум Роке.

¹⁰ Як справедливо зазначає П. Саїлайя, історія дебатів про мову і процеси інституціоналізації її в систему освіти і є історією англійської мови в постколоніальний період (Sailaja, 2009: 112).

¹¹ Названа так на честь її голови, ректора університету Banaras Hindu і майбутнього президента Індії С. Радхакришнана.

та вищу освіту, повинні володіти трьома мовами – регіональною, федеральною і англійською, а також шрифтом деванагарі; (5) англійська мова повинна вивчатися в вищих навчальних закладах з метою отримання доступу до зростаючого знання.

Комісія 1952 року по середній освіті (Secondary Education Commission) постановила використання хінді і англійської мови в функції засобу навчання на початковій стадії освітнього процесу (junior basic stage); на подальших сходах освіти (middle school stage, higher secondary level) учні повинні були мати можливість продовжувати навчання і на даних мовах. Звіт комісії окремо торкався питання функціонування англійської мови; визнавалося, що відмова від англійської мови в середній школі неможлива до тих пір, поки англійська мова продовжує залишатися засобом здобуття вищої освіти.

Комісія з мови (Official Language Commission) уряду Індії в 1956 році виступила з рекомендацією взагалі не обмежувати функціональне використання англійської мови в країні.

Положення англійської мови в Індії також обговорювалося в 1960 році комітетом з координації та інтеграції схеми роботи в галузі фізичного навчання, рекреації і соціального забезпечення молоді (Committee Kunzru – Committee for Co-ordination and Integration of Scheme Operating in the Field of Physical Education, Recreation and Youth Welfare), в 1961 році на конференції міністрів штатів (Chief Ministers Conference) і конференції з національного інтегрування (National Integration Conference), в 1966 році комісією з освіти (Kothari Commission), в 1969-71 роках комітетом з навчання англійської мови (The Study Group Report on the Teaching of English, відомим як The Gokak Committee Report), в 1986 і 1990 роках комісією Ачарія Рамамурті (Acharya Ramamurti Commission 1986), в 1989 році центром розвитку освітніх програм (Curriculum Development Centre) (див. докладніше Krishnaswamy, 2006: 114-125).

Разом з тим, в країні були сильні і тенденції, спрямовані на відмову від використання англійської мови; прихильники цієї політики розглядали використання англійської мови як знак раболіпства. Найбільш яскравими противниками англійської мови на території Індостану були політичні сили, які об'єдналися для проведення конференції щодо припинення використання англійської мови (Akhil Bharatiya Angrezi Hatao Sammelan). Прикладом реалізації даних прагнень стало рішення колишнього міністра штату Уттар-Прадеш про заборону використання англійської мови в усіх державних установах штату.

Таке подвійне ставлення до англійської мови призвело до заколотів і заворушень у різних частинах країни. Так, в 1965 році в південно-індійському штаті Таміл-Наду в результаті виступів, які закликали заборонити і англійську мову, і хінді, залишивши тамільську мову єдиним засобом спілкування, загинуло понад 70 осіб, 15 тисяч студентів були заарештовані.

Певною мірою ситуація була врегульована в результаті прийняття трьох-мовної формули, згідно з якою мовами освіти визнавалися хінді, англійська та регіональна мова. Однак, незважаючи на те, що така формула була спрямована на створення умов, які сприяють, як зазначає В. Р. Мехта, збереженню і розвитку

культури меншин, вона не могла бути застосована повсюдно в країні, оскільки не у всіх штатах Індії були поширені хінді і англійська (Мехта, 2003).

Штати Індії зберегли можливість самостійно визначати мовну політику, що призвело до відмови Бенгалії в 1980-х роках і Карнаткі в 2006 році від використання англійської мови в усіх сферах суспільного життя. Однак через короткий проміжок часу обидва штату повернулися до використання англійської мови, визнавши переваги, які знання англійської мови створює для студентів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

В цілому, на думку Т. МакАртура, англійська мова як повністю інституалізована (про що свідчить її офіційний статус і кількість носіїв) виконує в Індії п'ять основних функцій. Перша функція полягає в офіційній ролі англійської мови після хінді (*associate official language*). У штатах Аруначал-Прадеш, Маніпур, Мізорам, Мегхалая, Нагаланд, Тріпура, в яких місцеві мови не можуть виконувати функцію єдиної мови в силу різних соціо-економічних причин, англійська виконує функцію першої офіційної мови. Англійська мова також виконує функцію офіційної мови союзних територій: Андаманських і Нікобарських островів, Дадра і Нагар-Хавелі, Дамана і Діу, Лакшадвіпа, Пондічеррі, Чандігарха і Делі, в яких вона в силу історичних причин сприймається як нейтральна. В рамках четвертої функції англійська мова забезпечує здобуття освіти відповідно до трьох-мовної формули (місцева мова – хінді – англійська мова). П'ята функція англійської мови – забезпечення роботи правової системи, регіональної та загально-індійської адміністрації, збройних сил, національної та міжнародної економіки, мас медіа¹².

Функціональний успіх будь-якої мови/варіанта закріплюється її/його кодифікацією, як правило в загальному тлумачному словнику національної мови/варіанта. Трансформація англійської мови в Індії з колоніальної в інституалізовану, що використовується широкими верствами суспільства і характеризується високим оцінним статусом і функціональним різноманіттям, передбачає її кодифікацію.

Однак, лексикографічний опис індійського варіанту англійської мови обмежується лише кількома невеликими словниками, підготовленими в 90-х роках минулого століття і надрукованими видавництвами Oxford University Press, Harper Collins, Central Institute of English & Foreign Languages (*Common Indian Words in English* (1984), *A Dictionary of Collocations for Indian Users of English* (1989), *Sahibs, Nabobs, and Boxwallahs, A Dictionary of The Words of Anglo-India* (1991), *Words in Indian English: A Reader's Guide* (1991), *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English with a special supplement of Indian English*

¹² Сімдесят років функціонування англійської мови в якості офіційної і кілька століть її існування в країні, тим не менш, не призвели до стабільного стану і однозначного відношення до англійської мови з боку всіх верств суспільства, про що свідчить, на думку Р. Р. Мехротри, безліч двоїстих термінів, які використовуються для його опису: “official language”, “associate official language”, “associate additional language”, “alternative language”, “subsidiary link language”, “library language”, “tool language”, “language of wider communication”, “language of need'filling” і багато інших (Mehrotra, 1997: 7).

(1996); культурологічними роботами з лексикографічною складовою, створеними на початку цього століття (*Indian and British English: A Handbook of Usage and Pronunciation* (1979), *A Rumble-Tumble Guide to Some Words, Customs, and Quiddities Indian and Indo-British* (2003), *The Queen's Hinglish or How to Speak Pukka* (2006), а також словником, який реєструє особливості індійської англійської в південній Африці (*A Dictionary of South African Indian English* (2010) і першого онлайн глосарію (*Dictionary of Indian English* (2011, 2020).

Висновки. Виконане дослідження показало, що мовна ситуація постколоніальної Індії в цілому не зазнає кардинальних змін в порівнянні з добританським і колоніальним періодами. Так, ситуація щодо кількісного параметру залишається багатомовною, різнопотужною, багатополюсною і полікомпонентною. За якісним параметром вона демонструє риси гетерогенності, гетероморфії, нерівноважності і дисгармонічності. За оцінним параметром мовна ситуація відображає всі процеси, що почалися в попередніх періодах і стосуються функцій мов. При цьому, всередині мовної ситуації в постколоніальний період проходять трансформаційні процеси, що зачіпають найбільшою мірою англійську мову.

Кількісний параметр мовної ситуації щодо англійської мови в незалежній Індії характеризується зростанням її демографічного показника. Так, згідно з соціологічними даними, англійською мовою на достатньому для розуміння рівні володіє більшість населення країни. Зростання кількості корінних жителів, які використовують англійську мову в Індії, призвело до розуміння необхідності наділення її офіційним статусом без тимчасового обмеження, що знайшло відображення в Конституції країни.

Якісний параметр мовної ситуації, що стосується англійської мови, характеризується рисами екzogлосної ситуації, зберігаючи риси і ендоглосії, що знаходить вияв у функціональних характеристиках. Англійська не тільки виконує функцію офіційної мови Індії і союзних територій, але забезпечує здобуття освіти, роботу правової системи, адміністрації, збройних сил, економіки і мас медіа.

Оцінний параметр відображає проходження англійською мовою стадій від неприйняття в деяких регіонах до визнання її невід'ємною складовою мовної ситуації країни. При цьому важливою особливістю цієї ситуації є диглосія, при якій рідними (*mother tongue*) для переважної більшості населення є автохтонні мови, англійська ж мова освоюється через систему освіти і комунікацію в зазначених вище областях.

Як показує світова практика, якість вивчення нерідної мови в умовах формування її варіанта і ефективність її використання багато в чому залежать від глибокого розуміння особливостей цього варіанту, що забезпечується різнобічними дослідженнями. Одним з найважливіших напрямків таких досліджень є лексикографічні розвідки і створення словникових довідників. Нагадаємо, що вже на ранніх етапах функціонування англійської мови в Індії були створені словникові посібники, в яких зареєстровані численні і різноманітні особливості англомовного узусу в даному регіоні. Однак у постколоніальний

період лексикографічна робота не ведеться систематично, про що наочно свідчить аналіз словникової продукції.

Перспективи дослідження ми вбачаємо як у вивченні лексичних особливостей англійської мови в Індії, так і в детальному аналізі існуючих словникових робіт з метою виявлення причин сформованої лексикографічної ситуації.

Висновки до циклу статей

Соціально-історичне дослідження мовної ситуації в Індії, представлене в циклі статей і спрямоване на виявлення історико-культурних, соціально-політичних і лінгвістичних умов існування англійської мови в країні і формування англійської індійської лексикографії, дало повну картину соціальної історії англійської мови на індійському субконтиненті.

Предметне вивчення соціальних і історичних даних дозволило виділити у мовній ситуації в Індії три основних періоди: добританський, колоніальний і постколоніальний.

Відповідно до методології, яка застосовується для дослідження мовних ситуацій, під якою ми розуміємо розвиток сукупності форм існування однієї мови або сукупності мов в їх територіально-соціальних взаємовідносинах і функціональній взаємодії в межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. Для кожного з періодів виділяються кількісні, якісні і оцінні параметри, що їх описують.

Так, кількісний параметр мовної ситуації добританського періоду в Індії характеризується різнопотужністю, багатополісністю і деякою дисгармонійністю як з точки зору демографічної, так і комунікативної потужності, що веде до функціональної полікомпонентності. Якісний параметр демонструє багатомовність, в рамках якої на території півострова співіснувало безліч як близькоспоріднених ідіомів, так і мов, що входять в різні мовні сім'ї. Такий стан призводить до формування характеру мовної ситуації, що демонструє схильність одночасно до екзо- і ендоглосії.

Кількісний та якісний параметри колоніального і постколоніального періодів мовної ситуації в Індії щодо місцевих мов країни зберігають свої основні риси; зміни оцінного параметра пов'язані з дискусіями з приводу прийняття на конституційному рівні однієї / або декількох офіційних мов.

Відносно англійської мови в колоніальний і постколоніальний періоди параметри мовної ситуації демонструють значні трансформаційні процеси. Варіації кількісного параметра проявляються не тільки в зростанні демографічного показника, але і в зміні національної приналежності населення, що володіє англійською: від вихідців з Британських островів і інших англійських країн до певної частини автохтонного населення країни, що використовує мову на різних комунікативних рівнях. Якісний параметр англійської складової мовної ситуації демонструє збільшення її домінуючих характеристик. Так, зростають її педагогічна, політична функції і функції мови-посередника, що призводить, відповідно, до зміни сприйняття англійської мови

на оцінному рівні і подальшому закріпленню в Конституції країни офіційного статусу англійської мови.

Таким чином, дослідження показало, що англійська мова в Індії пройшла шлях від мінімального використання місцевим населенням до загальнодержавного визнання і використання її в різних областях, які забезпечують успішне функціонування держави на світовому ринку.

Одним зі спостережень дослідження стало виявлення парадоксальної ситуації щодо англомовного лексикографічного компонента мовної ситуації. Якщо в колоніальному періоді було складено близько десяти словникових робіт, як спеціалізованих, так і загальних, включаючи словник на історичних принципах, які досить докладно описують різні шари лексики, то постколоніальний період представлений п'ятьма словниками, що описують загальну лексику англійської мови в Індії, і декількома словниками більш вузької спрямованості, що не відображають всі інновації і особливості індійського варіанту англійської мови. Розуміння тенденції зниження рівня лексикографічної репрезентації англійської мови в Індії вимагає подальших спеціальних соціолінгвістичних та глибоких лексикографічних досліджень.

Список літератури

- Битко Н. С. Языковая ситуация как фактор развития англоязычной лексикографии Индии: добританский период. *Записки з романо-германської філології*. 2019. Вип. 2 (43). С. 81–92.
- Битко Н. С. Мовна ситуація як фактор розвитку англомовної лексикографії Індії: колоніальний період. *Записки з романо-германської філології*. 2021. Вип. 1 (46). С. 23–37.
- Grierson G. A. *Linguistic Survey of India. Vol.I. Calcutta: General Publication Branch, 1927. 517 p.*
- Census of India. Government of India. Ministry of Home Affairs. URL:<https://censusindia.gov.in/DigitalLibrary/reports.aspx>;
http://www.censusindia.gov.in/Census_Data_2001/Census_Data_Online/Language/data_on_language.html (дата звернення: 24.09.2021)
- Mahapatra B. P. A Demographic Appraisal of Multilingualism in India. *Multilingualism in India*. Clevedon (Philadelphia): Multilingual Matters Ltd, 1990. P. 1–15.
- Masica C. P. *The Indo-Aryan Languages*. Cambridge: CUP, 1993, 539 p.
- Jain D. Sociolinguistics of the Indo-Aryan languages. *The Indo-Aryan Languages*. London and New York: Routledge, 2003. P. 46–66.
- Lange C. *The Syntax of Spoken Indian English*. Amsterdam: John Benjamins, 2012. 265 p.
- People's Linguistic Survey of India. URL:
<http://www.peopleslinguisticsurvey.org> (дата звернення: 15.07.2020)
- Enthnologue: Languages of the World / ed. by Eberhard D., Simons G., Fennig Ch. 20th edition. Dallas, Texas: SIL International. URL: <http://ethnologue.com> (дата звернення 24.09.2021)
- van Driem G. South Asia and the Middle East. *Encyclopaedia of the World's Endangered Languages*. London: Routledge, 2007. P. 283–347.
- The Constitution of India. URL: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/COI.pdf> (дата звернення: 24.09.2021)
- UN. Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery/> (дата звернення: 15.07.2020)
- Mahapatra B. P. A Demographic Appraisal of Multilingualism in India. *Multilingualisms in India* / ed. by D. P. Pattanayak. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters Ltd, 1990. P. 1–14.
- Chaudhary S. The Sociolinguistic Context of English Language Teaching in India. *Readings in English Language Teaching in India* /ed. by S. Kudchedkar. Hyderabad: Oriental Longman Private Limited, 2002. P. 37–66.

- Bragg M. *The Adventure of English: 500 ad to 2000. The Biography of a Language*. London: Hodder & Stoughton, 2003. 354 p.
- D'Souza J. Indian English: Some Myths, Some Realities. *English-World Wide*. Vol. 18 (1), 1997. P. 91–105.
- Kachru B.B. *Asian Englishes: Beyond the Canon*. Hong Kong: Hong Kong University Press, 2005. 360 p.
- Kamdar M. *Planet India, How Fastest-growing Democracy is Transforming America and the World*. New York: Scribner, 2007. 340 p.
- Sedlatschek A. *Contemporary Indian English. Variation and Change*. Amsterdam (Philadelphia): John Benjamins, 2009. 364 p.
- McArthur T. *The Oxford Guide to World English*. Oxford: OUP, 2003. 501 p.
- Ramaiah L. S. *Indian English. A Bibliographical Guide to Resources*. Delhi: Gian Publishing House, 1988. 137 p.
- Hohenthal A. English in India. Loyalty and Attitudes. *Language in India*. 2005. Vol. 3. URL: <http://www.languageinindia.com/may2003/annika.html#chapter5> (дата звернення: 24.09.2021)
- Sailaja P. *Indian English*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009. 172 p.
- Lambert J. Diachronic stability in Indian English lexis. *World Englishes*. 2014. Vol. 33 (1). P. 112–127.
- Kachru B. B. English in South Asia. *The Cambridge History of the English Language* / ed. R. Burchfield. Vol V: *English in Britain and Overseas. Origins and Development*. Cambridge: CUP, 1994. P. 497–626.
- Indian Languages – Defining India's Internet. A Study by KPMG in India and Google. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/in/pdf/2017/04/Indian-languages-Defining-Indias-Internet.pdf> (дата звернення: 24.09.2021)
- Parhi A. R. *Indian English Through Newspapers*. New Delhi: Concept Publishing Company, 2008. 277 p.
- Krishnaswamy N. *The Story of English in India*. New Delhi: Foundation Books, 2006. 226 p.
- Мехта В.Р. Языковые права в Индии. *Культурные права и проблемы, связанные с их признанием. Сб. очерков*. М: Магистр ЮНЕСКО, Ин-т гуманитар. наук и права, 2003. С. 105–109.
- Mehrotra R. R. *Indian English. Texts and Interpretation*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 1998. 148 p.
- Лексикографічні джерела**
- Hawkins R.E. *Common Indian Words in English*. Delhi, New York: Oxford University Press, 1984. 106 p.
- Hosali Pr., Tongue R. K. *A Dictionary of Collocations for Indian Users of English*. Hyderabad: Department of Correspondence Courses, Central Institute of English & Foreign Languages, 1989. 103 p.
- Lewis I. *Sahibs, Nabobs, and Boxwallahs, A Dictionary of The Words of Anglo-India*. Bombay, etc.: Oxford University Press, 1991. 280 p.
- Muthiah S. *Words in Indian English: A Reader's Guide*. New Delhi: INDUS, 1991. 165 p.
- Sengupta I. Ch. *The Indian English Supplement to the Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 5th edition / ed. by Crowther J. Oxford: Oxford University Press, 1996. 1475 p.
- Hankin N. *Hankl yn-Janklyn: A Rumble-Tumble Guide to Some Words, Customs, and Quiddities Indian and Indo-British*. New Delhi: India Research Press, 2003. 656 p.
- Nihalani P., Tongue R. K., Hosali Pr. *Indian and British English: A Handbook of Usage and Pronunciation*. Delhi: Oxford University Press, 1979. 260 p.
- Mahal B. K. *The Queen's Hinglish or How to Speak Pukka*. Glasgow: HarperCollins, 2006. 128 p.
- Mesthrie R. *A Dictionary of South African Indian English*. Claremont: UCT Press, 2010. 208 p.
- Subhash V. *Dictionary of Indian English*. www.VSubhash.in, 2020. 39 p.

References

- Bitko, N. S. (2019). Jazykovaja situacija kak faktor razvitija anglojazychnoj leksikografii Indii: dobritanskij period. In *Zapiski z romano-germans'koj filologii*, 2 (43), 81–92.
- Bytko, N. S. (2021). Movna sytuatsiia yak faktor rozvytku anhlomovnoi leksykohrafii Indii: kolonialnyi period. In *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii*, 1 (46), 23–37.
- Grierson, G. A. (1927). *Linguistic Survey of India*. Vol. I. General Publication Branch. *Census of India. Government of India. Ministry of Home Affairs*. Retrieved September 24, 2021, from <https://censusindia.gov.in/DigitalLibrary/reports.aspx>;
http://www.censusindia.gov.in/Census_Data_2001/Census_Data_Online/Language/data_on_language.html/.
- Mahapatra, B. P. (1990). A Demographic Appraisal of Multilingualism in India. In *Multilingualism in India*. Multilingual Matters Ltd, P. 1–15.
- Masica, C. P. (1993). *The Indo-Aryan Languages*. Cambridge: CUP.
- Jain, D. (2003). Sociolinguistics of the Indo-Aryan languages. In *The Indo-Aryan Languages*. Routledge, 46–66.
- Lange, C. (2012). *The Syntax of Spoken Indian English*. John Benjamins.
- People's Linguistic Survey of India*. Retrieved July 15, 2020, from <http://www.peopleslinguisticsurvey.org/>.
- Eberhard, D., Simons, G., & Fennig, C. (Eds.). (2021). *Languages of the world*. Ethnologue. Retrieved September 24, 2021, from <http://ethnologue.com/>.
- van Driem, G. (2007). South Asia and the Middle East. In *Encyclopaedia of the World's Endangered Languages*. Routledge. 283–347.
- The Constitution of India*. Retrieved September 24, 2021, from <https://legislative.gov.in/sites/default/files/COI.pdf>.
- UN. Department of Economic and Social Affairs*. July 15, 2020, from <https://esa.un.org/unpd/wpp/DataQuery/>.
- Mahapatra, B. P. (1990). A Demographic Appraisal of Multilingualism in India. In D. P. Pattanayak (Ed.), *Multilingualisms in India*. Multilingual Matters Ltd. 1–14.
- Chaudhary, S. (2002). The Sociolinguistic Context of English Language Teaching in India. In S. Kudchedkar (Ed.), *Readings in English Language Teaching in India*. Oriental Longman Private Limited. 37–66.
- Bragg, M. (2003). *The Adventure of English: 500 ad to 2000. The Biography of a Language*. Hodder & Stoughton.
- D'Souza, J. (1997). Indian English: Some Myths, Some Realities. *English-World Wide*, 18 (1), 91–105.
- Kachru, B. B. (2005). *Asian Englishes: Beyond the Canon*. Hong Kong University Press.
- Kamdar, M. (2007). *Planet India, How Fastest-growing Democracy is Transforming America and the World*. Scribner.
- Sedlatschek, A. (2009). *Contemporary Indian English. Variation and Change*. John Benjamins.
- McArthur, T. (2003). *The Oxford Guide to World English*. Oxford University Press.
- Ramaiah, L. S. (1988). *Indian English. A Bibliographical Guide to Resources*. Gian Publishing House.
- Hohenthal, A. (2005). English in India. Loyalty and Attitudes. *Language in India*. 3. Retrieved September 24, 2021, from <http://www.languageinindia.com/may2003/annika.html#chapter5>
- Sailaja, P. (2009). *Indian English. Edinburgh*. Edinburgh University Press.
- Lambert, J. (2014). Diachronic stability in Indian English lexis. *World Englishes*, 33 (1), 112–127.
- Kachru, B. B. (1994). English in South Asia. In R. Burchfield (Ed.), *The Cambridge History of the English Language*. V, *English in Britain and Overseas. Origins and Development*. Cambridge University Press. 497–626.
- Indian Languages – Defining India's Internet. A Study by KPMG in India and Google*. Retrieved September 24, 2021, from <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/in/pdf/2017/04/Indian-languages-Defining-Indias-Internet.pdf>

- Parhi, A. R. (2008). *Indian English Through Newspapers*. Concept Publishing Company.
- Krishnaswamy, N. (2006). *The Story of English in India*. Foundation Books.
- Mehta, V. R. (2003). Jazykovye prava v Indii. In *Kul'turnye prava i problemy, svjazannye s ih priznaniem. Sb. ocherkov. Magistr JUNESKO, In-t gumanitar. nauk i prava*. 105–109.
- Mehrotra, R. R. (1998). *Indian English. Texts and Interpretation*. John Benjamins.
- Lexicographic Resources**
- Hawkins, R. E. (1984). *Common Indian Words in English*. Oxford University Press.
- Hosali, Pr., Tongue, R. K. (1989). *A Dictionary of Collocations for Indian Users of English*. Department of Correspondence Courses, Central Institute of English & Foreign Languages.
- Lewis, I. (1991). *Sahibs, Nabobs, and Boxwallahs, A Dictionary of The Words of Anglo-India*. Oxford University Press.
- Muthiah, S. (1991). *Words in Indian English: A Reader's Guide*. INDUS.
- Sengupta, I. Ch. (1996). *The Indian English Supplement to the Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford University Press.
- Hankin, N. (2003). *Hankl yn-Janklyn: A Rumble-Tumble Guide to Some Words, Customs, and Quiddities Indian and Indo-British*. India Research Press.
- Nihalani, P., Tongue, R. K., Hosali, Pr. (1979). *Indian and British English: A Handbook of Usage and Pronunciation*. Oxford University Press.
- Mahal, B. K. (2006). *The Queen's Hinglish or How to Speak Pukka*. HarperCollins.
- Mesthrie, R. A (2010). *Dictionary of South African Indian English*. UCT Press.
- Subhash, V. (2020). *Dictionary of Indian English*. Retrieved September 24, 2021, from www.VSubhash.in

Стаття надійшла до редакції 3.09.2021 р.